

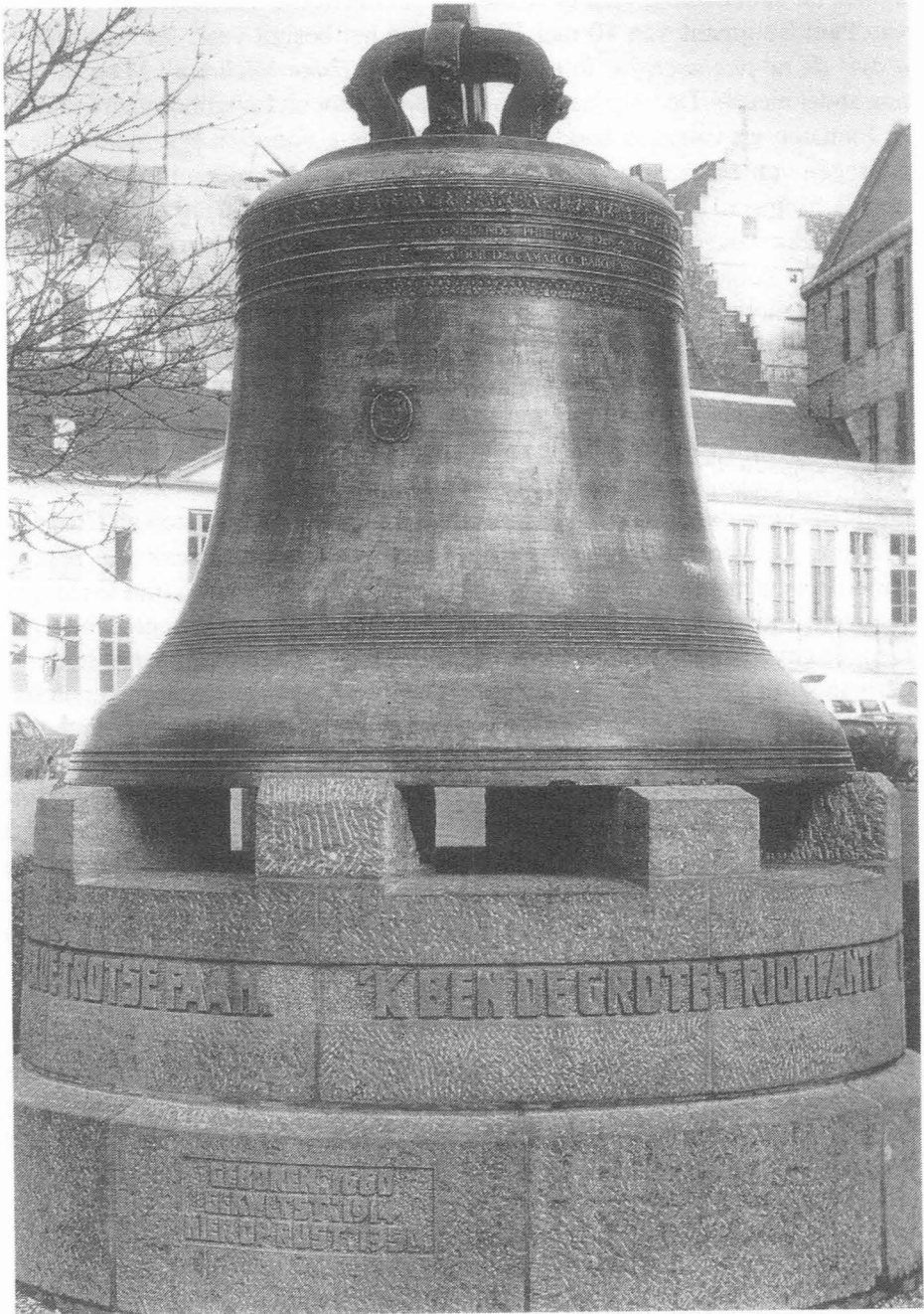
CLOCKE ROELAND, EEN EEUWENOUE GESCHIEDENIS (vervolg en slot)

Bedreigingen voor Hemony's Clocke Roeland in 1916

Tijdens de 'Grote Oorlog' '14-'18, werden de meeste beiaarden erg beschadigd door oorlogsgeweld. De beiaarden van Ieper, Nieuwpoort, Diksmuide, Oostende, Roeselare, Izegem, Wingene, Torhout, Leuven (stadsbeiaard, universiteitsbibliotheek) en Dendermonde werden volledig vernield door bombardementen of beschietingen. De Gentse beiaard bleef bespaard van bombardementen, maar de Duitsers deinsden er niet voor terug zoals alle vorige bezetters om het klokkenbrons op te eisen. De vrees was niet ongegrond dat zelfs de klokken van onze Hemonybeiaard zouden worden afgevoerd. Dit blijkt uit een manuscript van Alfons Van Werveke dat vermoedelijk dateert van 1916: *'Beiaards behooren tot de eigenaardige dingen, die een vreemdeling moet horen en zien om zich een juist denkbeeld te vormen van de kunst in Vlaanderen. Ze zijn op het gebied van de muziek, wat de kleur is in onze schilderkunst: ze kenmerken de Vlaamsche kunst. (...) Wij vertrouwen dan ook dat de Duitse overheid, op de hoogte gebracht van de grote historische en kunstwaarde onzer beiaard, er niet aan denken zal ze te vernietigen'* (19). Het is een wonder te noemen dat de Duitsers de zes ton brons van de onbruikbare (gebarsten) Clocke Roeland onaangeroerd lieten, terwijl ze zelfs nog in 1918 het koper van de belfortkap haalden

Roeland overleeft ook interbellum

Op 7 februari 1929 dienen Louis Meire en Robert Dierick een voorstel in tot restauratie van de beiaard, inclusief de drie triomfanten. Vier dagen later nodigde het schepencollege Paul Bergmans, voorzitter van de 'Commissie der monumenten en stadszichten', uit om een onderzoek in te stellen voor de restauratie van de beiaard en de drie triomfanten. Dit nieuws kwam op minder dan geen tijd aan de oren van Omer Michaux, gieter van de 12 Gentse beiaardklokjes in 1913. In zijn brief van 27 maart 1929 trachtte hij het schepencollege voor zich te winnen om de gebarsten Roeland te mogen hergieten. Maar Michaux rekende zonder conservator Alfons Van Werveke en zonder Paul Bergmans. In zijn brief van 2 mei 1929 schreef conservator Van Werveke een vernietigend rapport over de Leuvense klokkengieter: *'...A mon avis M. Michaux n'est pas capable de nous rendre notre belle cloche d'avant 1914: ni l'alliage exact, ni la belle forme, ni l'achevé, et surtout pas la belle sonorité et le ton exact'*. Reeds twee jaar vroeger had de stad geweigerd hem een certificaat te bezorgen dat hij vroeg over zijn werkzaamheden aan de beiaard in 1913. Het certificaat moest

dienen als aanbeveling voor de Brusselse administratie. Na het negatief advies van Paul Bergmans van 10 mei 1929, stond het besluit vast: *'Le Collège est d'avis de ne pas accepter la proposition de la firme Michaux'*. Maar er was nog ander nieuws. De Engelse klokkengieters Taylor uit Loughborough en Gillet & Johnston uit Croydon hadden enkele decennia voordien een mooi cadeau gekregen van een zeer geleerd en geobsedeerd campanoloog uit Sussex, kannik Simpson. Zij kregen de resultaten in handen van zijn jaren wetenschappelijk onderzoek, en dat was niet minder dan de **herontdekking van de stemkunst**. Het voorspelde een nieuwe bloei voor de Engelse gieterijen die onverwacht het monopolie in handen kregen van perfect gestemde klokken. De gevolgen bleven niet uit. Kort na W.O.I veroverden zij probleemloos de markt van protectionistisch Nederland. Amerika zou spoedig volgen. In België trachtte Denyn de Engelse vloedgolf tegen te houden met zijn plannen om een *Nationale Klokkengieterij* op te richten (20) maar het onderling wantrouwen van de betrokken gieters en het ontbreken van de know-how van klokkenstemmen maakten er een doodgeboren kind van. In 1928 goot Cyril Johnston uit Croydon de zware Leuvense universiteitsbeiaard, een vorstelijk geschenk van zestien Amerikaanse ingenieursverenigingen als een *in memoriam* aan hun leden, gesneuveld tijdens de eerste wereldoorlog (21). Denyn inaugureerde met gemengde gevoelens de memorialbeiaard. Zijn leerling, de Amerikaanse studentgermanist uit Springfield, Arthur Lynds Bigelow, werd meteen universiteitsbeiaardier. Taylor alleen al leverde na W.O. I niet minder dan 11 zuivergestemde beiaarden aan Nederland en dat wisten ze bij ons. Daarop zette Alfons Van Werveke de deur met voorbehoud op een kier voor de Engelse gieter: *'Je propose donc d'inviter la maison Taylor à examiner la question de la refonte et à vous faire des propositions'*. Ook stadsbeiaardier Robert Dierick zag het bij Taylor wel zitten. Maar de praktijk leert dat de stedelijke administratieve molen steeds zeer langzaam draait en dat heeft niet altijd negatieve kanten. De belfortcommissie had er in het begin van de 20ste eeuw zes jaar over gedaan vooraleer het belfort aan te pakken, een idee dat nochtans toèn reeds een decennium oud was. Met Clocke Roeland werden evenveel voorstellen onderzocht, gewikt en gewogen, en zonder dat men het wist, zat men midden in de grote crisis van de jaren '30. Het betekende sowieso uitstel van een executie die er nooit zou komen! W.O. II naderde met rasse schreden en deze keer zou er niet minder dan 45.000 ton brons vloeien naar de Duitse smeltovens...

Wie met klokken schiet, wint de oorlog niet: Clocke Roeland opnieuw bedreigd

Reeds van bij de aanvang van de Tweede Wereldoorlog werden alle klokken geteld. Na de Duitse inval in Rusland op 22 juni 1941 werd de vraag naar metalen door de Reichsstelle für Eisen und Metalle te Berlijn acuut en begin juli

1941 viel het opeisingsbevel van onze klokken. Het Belgisch episcopaat wist echter dit bevel door een brief van 29 juli 1941, gericht aan generaal Alexander von Falkenhausen, militair gouverneur van België en Noord-Frankrijk, door allerlei argumenten en verdragingsmanoeuvres met 15 maanden af te remmen. In de winter van 1943 nam de oorlog echter een cruciale wending in het nadeel van Nazi-Duitsland: de Duitsers verloren de Slag om Stalingrad, de kopervoorraden in de wapenfabrieken slonken zienderogen en Generaal Doenitz eiste al het koper op voor zijn noodlijdende oorlogsvloot. Op 12 februari 1943 was er geen ontkomen meer aan, en hun hoge nood aan brons zou ten koste gaan van ruim 170.000 klokken uit de bezette gebieden (22). Om al te veel willekeurigheden tegen te gaan, richtte het Ministerie van Onderwijs een 'Commissie voor het behoud van de klokken- Commission pour la sauvegarde des cloches' op (23). Haar hoofdopdracht bestond erin alle klokken van België in kaart te brengen en ze nauwkeurig te beschrijven (afmeting, gewicht, gietjaar, gieter, plaats). De commissie moest onderhandelingen aanknopen met dr. Rosemann, professor kunstgeschiedenis aan de universiteit van Darmstadt, die belast werd met de klokkenopeising in België. Ze voorzag alle klokken van een identificatienummer en bracht ze onder in vier categorieën:

- A - klokken gegoten na 1850
- B - klokken gegoten tussen 1790 en 1850
- C - klokken gegoten tussen 1700 en 1790
- D - klokken gegoten vòòr 1700

Gebarsten of beschadigde klokken kwamen niet in aanmerking voor bescherming, een maatregel die een rechtstreekse bedreiging betekende voor de Gentse Roeland. De herkomst van de klokken werd per provincie aangeduid met een Romeins cijfer. Elke klok kreeg een kengetal (een individueel nummer met Arabisch cijfer) waarin alle gegevens over de klok terug te vinden waren: gemeente, klokkentoren, eigennaam van de klok, hoogte, diameter, gewicht, jaartal, gieter, en waar nodig nog bijkomende gegevens. Dit was niet alleen nuttig voor de geschiedschrijving, maar het betekende vooral een serieus verdragingsmanoeuver en de mogelijkheid om sommige klokken tweemaal in te schrijven, te antidateren of bij een beiaard te voegen, wat telkens de redding betekende van de betrokken klok. Alle klokken werden geïdentificeerd. Bijvoorbeeld een klok met kenmerk A II,130 kwam in aanmerking voor *Abfuhr* (A). Het Romeinse cijfer II betekende dat ze afkomstig was uit de provincie Oost-Vlaanderen. Het kengetal 130 had betrekking op een luidklok van de Sint-Pieterskerk in Gent en kreeg bijkomende identificatie: diameter 1,20m, hoogte 1m, gewicht 1.400 kg, gietjaar 1937, gieter Marcel Michiels. Afgezien van een aantal domme vergissingen bleven de klokken van vóór 1790 in principe gespaard. Alle weggehaalde klokken werden door de fotografische dienst van het Jubelpark vastgelegd wat resulteerde in een verzameling van ca. 5.000 clichés voor bijna 4.000

verschillende klokken (24). Vanaf half april 1943 tot eind juli 1944 werkte Nicolas Van Campenhout, een ondernemer uit Machelen bij Vilvoorde, aan zijn systematische ontmanteling van duizenden klokken.

Gebarsten Roeland ontsnapt als ‘muziekinstrument’ in 1943 aan de Duitse smeltovens

De controlelijst van de Duitsers steunde op de inventaris van de Commissie voor het behoud van de klokken: *Provinz Ostflandern - OFK 570 Gent - Kirche - Grösse (Durchmesser, Höhe) - Jahreszahl und Name - Gewicht - Klass. Nr.* (identificatienummer) - *Datum Abnehm.* Per toren mocht er één zeer lichte of één historische klok blijven hangen. Dit had als gevolg dat er ook klokken uit verschillende torens werden verwisseld. Na de oorlog kwamen ze echter aan de hand van de achtergebleven lijsten terug op hun oorspronkelijke plaats terecht. Zo verwisselden zeven Gentse klokken - waaronder vier uit de 18de eeuw - van toren. De Mariaklok (251 kg) van Joris Du Mery uit de Sint-Niklaaskerk werd luidklok in Sint-Petrus en Pauluskerk in Evergem. De luidklok van 178 kg van Du Mery uit de Sint-Niklaaskerk verhuisde naar de parochiekerk van Waterland-Oudeman. De luidklok van 260 kg van Joris Du Mery uit de Begijnhofkerk Sint-Elisabeth verhuisde naar Sint-Martinus in Gent waar de drie zware luidklokken werden weggehaald. Een andere luidklok (139 kg) van Joris Du Mery uit hetzelfde Begijnhof werd luidklok van Sint-Lambertus te Poeke. In Sint-Jan-Baptist bleef een van de drie naamloze ‘*Ersatz*’ klokken hangen. De ‘*Ersatz*’ klok van 605 kg werd luidklok van de Sint-Martinus in Lovendegem, en de derde luidklok (470 kg) werd luidklok van de Sint-Christoffelparochie van Evergem. De luidklok (230 kg) van de Sint-Stephanuskerk werd luidklok van O.L.Vrouw van Lourdes te Oostakker. Al de overige Gentse klokken die na 1790 gegoten waren, gingen onherroepelijk op transport naar Hamburg. Eenentwintig Gentse klokkentorens werden ontmanteld. Op één klok na - de sterk beschadigde Severinus Van Aerschodtklok uit 1883 van de Gentse Sint-Jozefkerk - kwam er na de oorlog geen enkele van de 346 zware luidklokken uit de provincie Oost-Vlaanderen terug.

De beiaarden zouden hetzelfde lot ondergaan, ware het niet dat de voorzitter van de beiaardschool, dr. Jur. Henry De Coster, en zijn secretaris historicus Prosper Verheyden, begin maart 1943 met muzikale argumenten naar de Militär Verwaltung Departement ‘Kunstschutz’ stapten. Na hun onderhoud met het hoofd van het Departement, dr. Köhn, wisten ze alle beiaardklokken als muziekinstrumenten te laten klasseren. Een beetje vergelijkbaar met de argumentatie die Van Hultem tijdens de Franse Revolutie (met succes) aanvoerde. Door deze maatregel werden ook de twee Gentse Hemonybeiaarden weer gered, alhoewel er ook klokken tussen hingen die na 1850 waren gegoten. **De Commissie voor het behoud van de klokken had echter ook de gebarsten Clocke**

Roeland op de klokkenlijst gezet als muziekinstrument. Van Campenhout, blijkbaar onwetend van haar barst, liet ze onaangeroerd. In 1948 geschiedde echter het ongelooflijke. Clocke Roeland werd in volle feestroes van de Gentse Feesten door een goedbedoeld maar slecht opgesteld contract ernstiger bedreigd dan ooit tevoren. De desastreuze klokkenroof die tijdens W.O.II het luidklokkenbestand in Vlaanderen tot nog slechts 30% had herleid, legde een ongekende volksgebondenheid voor ons klokkenpatrimonim open en bloot. Ook tijdens de mega-actie van 1948 ten bate van Clocke Roeland, op touw gezet door het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent, werd deze volksgebondenheid terug actueel. Die volkstoelooop en volkse moties rond de Gentse Clocke zouden zich in 2003 herhalen.

Miskleun contract in 1948 en spectaculaire redding Clocke Roeland door de bevolking

Een mens is meer dan een stel hersenen. Bezingen de Gentenaren niet reeds generaties lang hun Clocke Roeland ? Was de Gentse clocke, onttrokken aan de wraak van Keizer Karel, en opgevolgd door de zwaarste klok van Meester Pieter Hemony, ook geen symbool van vrijheid? Uit deze emotionele en talrijke andere beweegredenen vatte het (K)oninklijk (V)erbond der (G)ebuurte-(D)ekenijen van de stad Gent het plan op, om Roeland terug te laten klinken over de Arteveldestad. In het januari-nummer van 1948 van *Onze Dekenijen* werd een oproep gedaan voor het vormen van een actiecomité ROELAND met de beschrijving van de kunstvoorwerpen die verkocht zouden worden ten bate van het Fonds Klokke Roeland. In het nummer van maart werden de inschrijvingslijsten bekend gemaakt en verscheen een artikel over Roeland naar (wijlen) A. Van Werveke. Opperdeken Aelterman, in 1946 teruggekeerd uit het concentratiekamp, beloofde het derde jaar na de bevrijding van Gent aan burgemeester Claeyns dat de vrijheidsstem van Clocke Roeland vóór eind 1948 terug zou weerklinken over Gent. Het K.V.G.D. van de stad Gent verbond zichzelf ertoe in een edel gebaar, fondsen te verzamelen om een nieuwe Roeland te laten gieten, maar tegelijk de fameuze 17de eeuwse banklok als een van de meest emotioneel geladen monumenten van Gent te behouden. Een voorstel dat boekdelen spreekt. Hij beloofde een bedrag te storten in de stadskas van 624.220 BEF., berekend voor het behoud van de Hemonyklok, het aankopen van nieuwe klokkenspijs en voor het herstel van de eikenhouten klokkenstoel. De betrokken partijen zetten enthousiast met één pennetrek hun handtekening onder dit historisch contract. Dit gedurfd grootschalig project vroeg maanden voorbereidingswerk. De Gentenaren zagen het wel zitten, en met een campagne die elke verbeelding tart, werden omhalingen op touw gezet via de verschillende dekenijen, verenigingen, scholen, omhalingen van huis tot huis en nog veel meer. Drie werken werden te koop aangeboden: een prentkaart met de

afbeelding van 'De kleppende Roeland' van beeldhouwer Cyriel Couvreur uit 1916, geïnspireerd op de slag aan de Rekelingenbrug te Deinze in 1325, een houtsnede (in twee formaten) van Paul Eeckhout, conservator Schone Kunsten, met een afbeelding van de 'Roeland van 1948' terwijl ze wordt binnengehaald in het belfort, zoiets moest wel tot de verbeelding spreken. Tenslotte, een bronzen miniatuurklok op eiken stoel. De actie werd geafficheerd met een lay-out van J. Van Driessche met als slagzin: *GEDENK UW ROEMRIJK VERLEDEN, KLOKKE ROELAND, DE ZIEL VAN 'T GENTSE BELFORT, MOET WEDEROM LUIDEN!* Enthousiasme alom. Het begin van de actie verliep zeer vlot. De gedenkprenten en voorwerpen verkochten als zoete broodjes. Na amper drie maanden had men reeds ruim 300.000 BEF in kas, maar de duur van de campagne bleek verkeerd ingeschat. Die was pas effectief kunnen starten op 1 april 1948 en het enorm bedrag moest contractueel vóór 11 november 1948 worden gestort. Ook de Gentse Feesten stonden in het teken van Roeland. Grote spelbreker werd de zomervacantie die de omhaling op een laag pitje zette. Nog 192.000 BEF. was er op te halen, een gigantisch bedrag voor een bedelpraktijk die begon te kreunen met nog slechts een paar maand voor de eindstreep. Het behoud van Clocke Roeland van Hemony kwam zienderogen in het gedrang en midden in het verlof barstte een pennenveldslag los (25). Er werden dringende oproepen gedaan op alle niveaus om de Grote Triomfante te redden. Ook de 'V(ereniging) der H(andelaars) in O(udheden) en T(weedehandsvoorwerpen)', kortweg de V.H.O.T., een Monumentenzorg avant la lettre begon nattigheid te voelen (26). Ze wist zich met haar oproep van 10 juli, gericht aan het K.V.G.D., te profileren, en riep op om Clocke Roeland niet uit handen te geven. Reeds op 12 juli volgde een tweede oproep: '*Wij dringen er op aan om de klok te besparen*'. Het Koninklijk Verbond dat echter alles op alles had gezet voor het behoud van Clocke Roeland, was zich op dat ogenblik bewust van haar quasi onmogelijke opdracht, en trachtte de Hogere Overheid te sensibiliseren voor haar plan. Op 14 juli deelde ze haar grote bekommernis mee: '*alleen Hogere Instanties zijn nog bevoegd om niet over te gaan tot hersmelting van de klok. Alleen wanneer er binnen de 4 maanden 192.000 Fr extra wordt ter hand gesteld is ze nog te redden. Het is uiterst dringend, gezien de voorbereidende werken die reeds gestart zijn*' (27).

- K.V.G.D. 10 augustus: '*Indien per omgaande geen borgstelling van 192.000 Fr wordt verzekerd wordt de Roeland eerstdaags weggehaald.*
- 14 augustus: tussenkomsst wordt gevraagd van de Minister van Schone Kunsten.
- 15 augustus: er wordt een smeekbief gericht aan graaf Carton de Wiart, voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten om overmacht in te roepen.
- 18 augustus: Clocke Roeland wordt uit haar stoel gelicht
- 18 augustus: tegelijk vertrekt een *spoedbericht* naar de conservator van de

Koninklijke Musea voor Kunst & Geschiedenis te Brussel. De V.H.O.T. vraagt een tegenbevel om de klok af te voeren.

• 20 augustus: de Directeur-Generaal van het Ministerie van Openbaar Onderwijs bericht dat de brief van 18 augustus is overgemaakt aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten, maar de Commissievoorzitter graaf Carton de Wiart (de man die de vernederlandsing van de R.U.G 'un crime contre l'esprit' noemde) had blijkbaar geen oren naar de betrachting van de Gentenaren. Hij deed alsof zijn neus bloedde en antwoordde niet eens. De vicieuze cirkel waarin onwil als een adder onder de oppervlakte schuilt, was bereikt.

Ontmoediging sloeg toe en men zag af van verdere briefwisseling. Organisatoren en veldwerkers zaten in zak en as, de versmelting van de triomfante leek onafwendbaar. Op 18 augustus haalde Michiels de klok naar beneden. Op 21 augustus was het zover: hij bracht zijn takelwagen tegen de hoofdingang van het belfort waarrond het volk zich verdrong. De spanning was te snijden want de Duitse klokkenroof zat nog kersvers in ieders geheugen. Gent beleefde opnieuw een oorlogstoestand. De 'oude wrokke' kwam boven zoals iemand dichtte onder de naam Jozuch:

*Smeed donders in uw clocke
En klept het Roelandslied,
Ontboezem d'oude wrokke
En Gent weet wat 't bediedt.*

Toen de klok werd vastgesnoerd op de wagen, dook plots iemand op uit het volk, een man die onbekend wenste te blijven. Hij verklaarde aan Michiels bereid te zijn het resterende geld voor te schieten! Een zeldzaam ogenblik met een zeer lange voorgeschiedenis. Noch de minister van Schone Kunsten, noch de voorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten, noch de conservator van de Koninklijke Musea of de directeur-generaal van het Ministerie van Onderwijs, maar de 'vox populi' velde hier uiteindelijk het vonnis. Het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen kon zijn actie, gedragen door alle lagen van bevolking, met gerust gemoed verderzetten. Aan inspiratie ontbrak het zeker niet. Reeds op 22 augustus werd een 'Duivenvlucht Klokke Roeland' georganiseerd met als hoofdprijs 'Klokke Roeland'. Ook de stand 'Klokke Roeland' op de Derde Internationale Jaarbeurs te Gent kende groot succes. Intussen moest de edele geldschietter zijn voorschot wel recupereren via een eigen inschrijvingslijst voor de redding van de Triomfante. Zo liepen er twee soorten inschrijvingslijsten rond: een van de Gebuurtedekenijen en een van de man die het nog verschuldigde bedrag had voorgeschoten. Beide klokken - de nieuwe, en die van Hemony - zijn dus echte 'volkseigendommen'. De namen van de milde schenkers werden opgetekend in een gulden boek dat bewaard wordt achter een bronzen gedenkplaat, die in het Secreet werd ingemetseld. De gedenkplaat, ontworpen door beeldhouwer Jan Anteunis, is versierd met allerlei symbolen. Boven-

aan staat het schild met een klauwende leeuw. Aan de linkerkant een medaillon met de Maagd van Gent, en aan de rechterkant een medaillon met een vogel die uit zijn as verrijst, getiteld 'RESURGAM'. Onder het schild van de leeuw staat de datum 7 - 5 - 1949. Daaronder de tekst

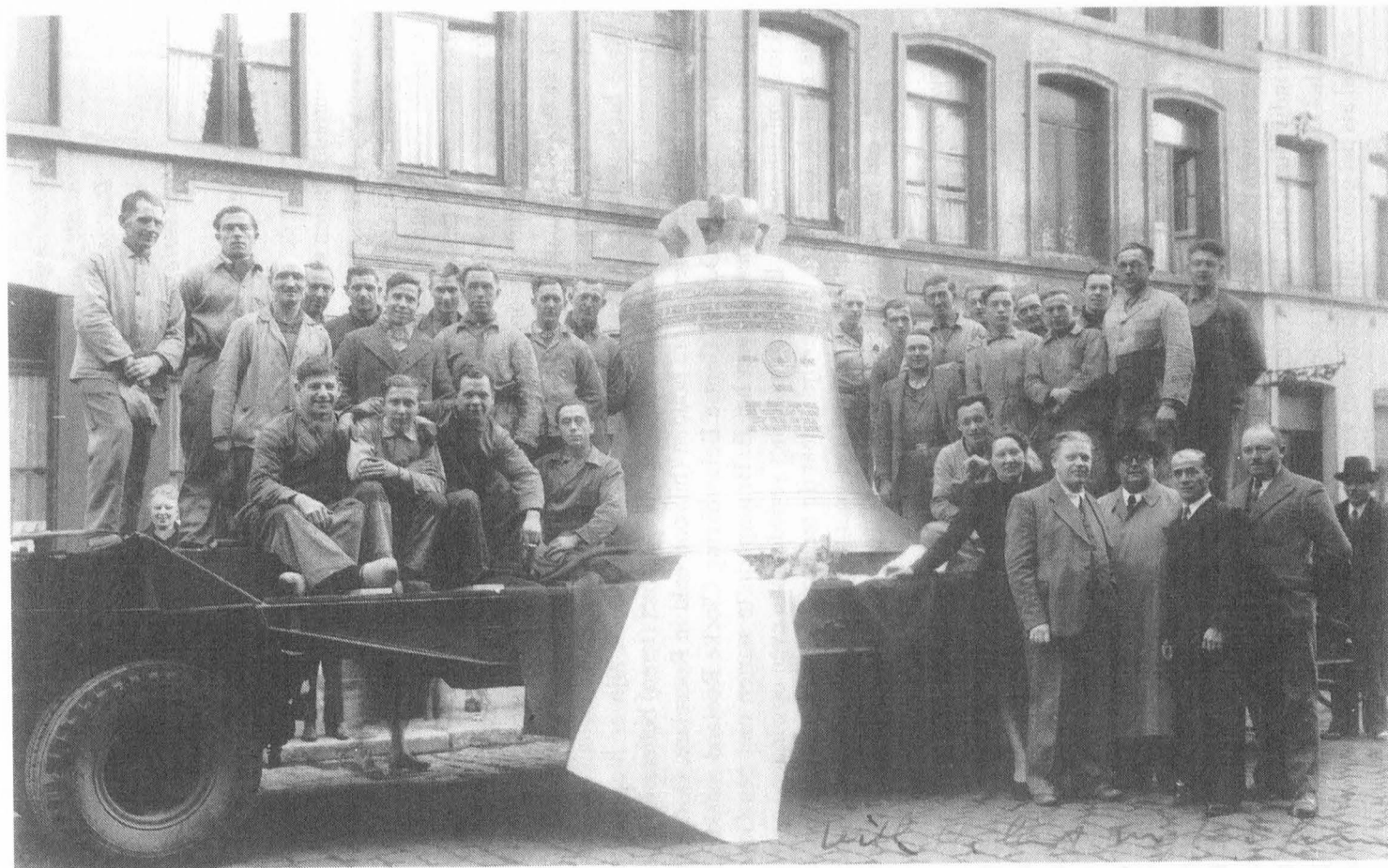
DIT BRONS BESCHERMT DE NAMEN DER
GOEDE LIE'N, DIE, BIJ DEN OPROEP DER
GEBUURTEDEKENIJEN VOOR DE NIEUWE
ROELAND HUN PENNING SCHONKEN

Op 14 november 1948 greep onder massale belangstelling de blijde intrede plaats van de nieuwe klok. Toch betekende de spectaculaire redding van 17de eeuwse triomfante allerminst het einde van haar geschiedenis. Integendeel. Het lot nam nog een andere onwaarschijnlijk wending.

Marcel Michiels Jr., schepper van de nieuwe Roeland (1948): een kennis-making

Het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen deed een beroep op de architect Valentin Vaerwijck om het randschrift en de ornamenten van de nieuwe klok uit te tekenen. Vaerwijck had in 1912 ook reeds enkele schetsen gemaakt van de klokken. Cruciaal in gans deze onderneming werd uiteraard het vakmanschap van Marcel Michiels Jr. en die goot een perfecte klok. Reden genoeg om kennis te maken met de klokkengieter ervan. Marcel Michiels Jr. (1898-1962) was de kleinzoon van de Mechelse klokkengieter Edward Michiels die een gieterij had op de Graanmarkt, 6, te Mechelen. Dit is de plaats waar vandaag diens achterkleinneef Luc Michiels torenuurwerken vervaardigt, wat een bezoek overwaard is. Marcel Michiels Sr. vestigde zich in 1895 in Doornik waar hij de riante gieterij van Paul Drouot (neef van de Franse generaal Drouot, beroemd veldheer van Napoleon) overnam. Zijn zoon Marcel volgde hem op als klokkengieter in dezelfde gieterij en associeerde zich van 1928 tot 1932 met Felix Van Aerschodt te Leuven. Marcel Michiels Jr. goot niet minder dan 1.124 klokken voor ons land, waaronder in 1952 ook een Pythagorees gestemde beiaard (28). De nieuwe triomfklok werd een van zijn meest sonore klokken. Ze werd gegoten op woensdag 3 november 1948 te 16.30u en weegt 6.200 kg. Haar naam: Roeland. Ze heeft een hoogte van 2,15m en een doorsnede van 2,133m. Op 14 november werd ze plechtig ingehuldigd, en op 7 mei 1949 luidde ze voor het eerst. Voor het randschrift verwijzen we naar de bijlage II. Schepen Jos Vermeulen schreef naar aanleiding van de inluiding van de derde Roeland op 7 mei 1949 het vers:

*Klokke Roeland, die herboren
Hoog in onze toren hangt,
Ach, wat hebben, uitverkoren*

Aankomst in 1948 van de nieuwe Roeland van Marcel Michiels.

*Klok, wij naar Uw komst verlangd!
Al die jaren, lange jaren
Dat ze zijn u kwijt geweest
Voelden zich de Gentenaren
als verloren en verweesd ...”*

Roeland protesteerde tegen onaangepast elektrisch luiden

Is de redding van de Clocke Roeland te danken aan het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent, dan heeft ze haar hartslag teruggekregen van de Gentse Beiaardkring Clocke Roeland. Deze vereniging zag haar grootste betrachting in vervulling gaan en dat was: Clocke Roeland die in 1914 gearsten was, opnieuw tot leven te brengen.

De oorzaak van de barst was vermoedelijk te zoeken in de ruwe kracht van een onaangepaste elektrische luidbeweging. De normen die men vandaag hanteert voor elektrisch luiden, waren in 1914 gewoon onbestaande. Hetzelfde gebeurde bij de basklok van de Dom van Keulen, de basklok van de Dom van Erfurt en vele andere historische klokken. Klokkenluiders die de luidtechniek onder de knie hebben lopen er vandaag niet bij bosjes. Toch zijn er hier en daar klokkenluidersgilden actief die deze techniek perfect (leren) beheersen en het manueel klokkenluiden in ere houden (bijvoorbeeld in Roeselare, Dordrecht, Utrecht, Praag ...). Ook de Gentse Beiaardkring Clocke Roeland maakt zich klaar om na de heraanleg van het E. Braunplein te starten met een Gentse klokkenluidersgilde. Een brug naar het verleden kan even opwindend zijn als die naar de toekomst. Anderzijds staat de technologie voor een manier van klokkenluiden die men tot voor kort niet voor mogelijk hield. Dergelijke technologie werd ontwikkeld door de Vlaamse Firma Clock-o-Matic uit Holsbeek.

‘Movotron’, een geroutineerd klokkenluider met digitale sensor

In 1990 ontwikkelde dit Vlaamse beiaardconstructiebedrijf een elektronische luidinstallatie die stap voor stap resulteerde in de nu wereldwijd gekende *Movotron*. De ‘*Movotron*’ (movere & electron) is dus geen klokkenluider van Russische afkomst, maar een elektronisch stuursysteem dat een digitale sensor bezit, die iedere hoek van de klokkenbeweging registreert en meedeelt aan de microcontroller. Wat is er bijzonder aan dit systeem? De microcontroller berekent de toegevoegde energie van elke individuele klokkenopzwaai en corrigeert ze. Met andere woorden, de microcontroller ‘luistert’ naar de aanslag zoals dat vorige eeuwen door een geroutineerd klokkenluider gebeurde, denkt na en stuurt dan individueel elke luidbeweging van de klok bij. Hierdoor staat het opstarten van het klokkenluiden, het geleidelijk op gang brengen naar de juiste luidhoogte zowel als het geleidelijk afremmen van de klokbeweging, minutieus en onfeil-

baar onder controle. Het stuursysteem doseert permanent elke fase van de klepelslag. De Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen erkent de preventieve kwaliteiten van deze elektronische luidmachine waarop een patent werd genomen. De *Movotron* werd intussen met vlag en wimpel ingehaald in Europa, Australië, Nieuw-Zeeland en Japan. Dit systeem blijkt effectief voor eeuwenoude klokken van levensbelang te zijn. Zo 'beschermt' de *Movotron* sedert zijn toepassing, de 18de eeuwse luidklokken van 'La Giralda', de kathedraal van Sevilla. Ook de luidinstallatie van de beroemde 11.450 kg wegende Gloriosa-Glocke uit 1497 in de Dom van Erfurt werd uitgerust met de *Movotron* nadat de gebarsten klok was gerestaureerd.

De 'klok van het plein' - Clocke Roeland - kreeg haar stem terug

Toen de Utrechtse campanoloog Sjoerd van Geuns in 1993 een van onze vrijdagse beiaardaudities bijwoonde, gingen onze gesprekken onder meer over 'de klok van het plein, met een wel zeer belangrijke cultuurhistorische waarde voor Gent'. Nog dezelfde week mochten we een gedocumenteerd schrijven ontvangen over de Beierse Firma Lachenmeyer uit Nördlingen, die zich reeds jaren alleen toelegt op het herstellen van gebarsten historische klokken. Met het vakblad *VDI Nachrichten* op tafel, waarin de restauratie van de beroemde 15de eeuwse Gloriosa uit de Dom van Erfurt, en de Sankt Peterglocke uit de Dom van Keulen beschreven stond, ging een nieuwe vrijwel onbekende wereld open: die van een gesofistikeerde technologische aanpak met grote garantie voor het behoud van de oude klok. De teerling was geworpen. Tenminste, voor onszelf. De stedelijke, provinciale en federale overheid moesten nog gesensibiliseerd worden voor de restauratie van Clocke Roeland (29). Dat door deze 'ontdekking' ook de monumentale clocke van Pieter Hemony - de zwijgende grote triomfante van Gent - haar oorspronkelijke stem kon terugkrijgen, klonk bijna surrealistisch. Het gaf een kink die nazinderde. De geestdrift belandde in de Gentse Beiaardvereniging Clocke Roeland, toen geleid door Jacques Redel. Een week later lag het ter tafel op het Schepencollege. De sensibilisatie van het project 'Roeland' kreeg onmiddellijk een politiek draagvlak. De klassieke 'lange wachttijd' was gekend maar bijkomstig. De Rijksdienst Monumentenzorg droeg 60% van de kosten op voorwaarde dat de klok opnieuw in het belfort zou terecht komen. De betoelaging van de Provincie Oost-Vlaanderen bedroeg 20%. Het is bijna een eeuw geleden dat ze voor het laatst over de Arteveldestad klonk. De Koninklijke Eijsbouts uit Nederland die in 1950 de middentoonstemming van Hemony herontdekte, was de aangewezen firma om de klok zonodig te herstemmen in de stemming van haar 17de eeuwse gieter. Intussen bleek dat ook Eysbouts (die de klokken van de Giralda had gerestaureerd) de know-how bezat van restauratie van historische klokken. De gieterij kreeg in 2002 de opdracht toevertrouwd. Klap op de vuurpijl: herstemmen (waarvoor de keuze op

de Hemony'specialist viel) bleek helemaal niet nodig! Met deze coup de théâtre van Hemony's wereldbepaalde klok, kreeg het Eeuwfeest van het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent meteen een extra dimensie. De hergeboorte van de banklok kan voor de Gentse Beiaardkring 'Clocke Roeland' zonder enige terughoudendheid een mijlpaal in haar werking worden genoemd.

Van klokkensmelter tot klokkenchirurg: middeleeuwse ambachtelijkheid gekoppeld aan hedendaagse technologie

Een sonore klok gieten is voor weinigen weggelegd. Een gebarsten klok opnieuw doen klinken, was vroeger quasi onmogelijk en is ambachtelijk van een totaal andere orde dan een klok gieten. Het steunt op drie gronden: empirische ondervinding, ambachtelijke kennis, en technologische research. In de vorige eeuwen trachtte men dit op te lossen door het 'oplappen' van klokken of door ze te lassen zoals ander metaal, maar dit leidde tot niets (30) tenzij men preventief optrad bij een zeer beperkte en gunstig gelegen barst. Was hergieten vroeger de gebruikelijke regel, vandaag is het restaureren het sleutelwoord.

Hoe gaat de restaurateur tewerk? Omdat het nieuw materiaal precies dezelfde eigenschappen moet bezitten als de te lassen klok, maakt men vooraf een nauwkeurige analyse van het moederbrons. Dan wordt de klok ingestreken met rode chemicaliën, schoongemaakt en ingewreven met een wit poeder, zodat de scheur die de chemicaliën opnam, zichtbaar wordt. Vervolgens maakt men een afgietsel van het gedeelte dat moet gelast worden, zodat men een beeld krijgt van de te maken gietgleuf. Alhoewel men spreekt over een las-operatie, gaat deze operatie ambachtelijk veel verder dan om het even welk ander laswerk. Dat gebeurde dus met Clocke Roeland.

De klok werd omzwachteld met keramische thermokoppels (repen aaneengehechte keramieke plaatjes die zich plooiën gelijk de hechtsels van een maliënkolder). Ze warmden het volledige kloklichaam zeer gelijkmatig en – om materiaalspanning te vermijden – uiterst langzaam op tot een temperatuur van maximaal 500°C, gevolgd en gestuurd via een controlescherm. Op de klok was een dik isolatiepak aangebracht dat het mogelijk maakte de klok te benaderen voor de bewerking van het brons. Het houdt ook te snelle afkoeling tegen. Alleen boven het herstelgebied, waarin een gleuf was uitgesneden, werd een minimale opening voorzien. In deze gleuf werd het gesmolten brons plaatse-lijk onder een temperatuur van 1100°C quasi druppelsgewijze aangebracht. Het toegevoegde brons kon op deze manier één geheel gaan vormen met het moederbrons van de gloeiende klok. De ornamenten waarover de barst liep, werden reeds tijdens het nagloeien gereconstrueerd. De afkoeling gebeurde even langzaam en even gecontroleerd als het opwarmen. Daarna begon het ciseleerwerk – de schoonmaak – van het gelaste gedeelte. De gevolgen van deze

delicate operatie waren opmerkelijk. De klok kreeg haar oorspronkelijke kwaliteiten terug alsof ze pas gegoten was. Met andere woorden ze kreeg haar oorspronkelijke stem terug, ze werd 'herboren'. Op 11 september 2002 stelden we in de gieterij vast dat de Grote Triomfante destijds door Hemony prachtig strak was uitgedraaid. In haar onderlip werd wat geschraapt op vier tegenover elkaarliggende plaatsen. Dergelijke werkwijze zou volgens de adviseur niet van Hemony zijn en heeft bovendien geen invloed op de boventonen. Hemony's transportabel stemmateriaal gaf een ander resultaat dan wat lichte hakkerij, aldus de Nederlandse adviseur Arie Abbenes. Samen met de Nederlandse experts en de directeur Monumentenzorg Geert Van Doorne, moesten we erkennen dat de ongewoon prachtige klok een toonbeeld was van gietkunst.

Het tweede luik - zowat het cruciaalste - was de 'gewraakte' stemming. Toen we op 20 januari 2003 de klok (die niemand onder ons ooit had gehoord) gingen beluisteren, was de spanning net vóór de eerste klokslag te snijden. Stonden we niet - zij het drie en een halve eeuw later - in het voetspoor van Balthazart Richard en Nicolaes Royer, oog in oog met Pieter Hemony's gewraakte klok om ze nu zelf te keuren? Toen de takelman de 100 kg zware klepel aanvoerde om tegen de slagring van Clocke Roeland te bonken, heerste een sacrale stilte in de gieterij. In onze geest lagen er slechts een paar seconden tussen de laatste slag van de klok in 1914 en de eerste slag in 2003. Met ingehouden adem beluisterden we de eerste zware gong die de Grote Triomfante deed zingen. De klok zinderde minutenlang na. We hoorden onmiddellijk dat de onbetaalde Roeland perfect klonk, en dachten aan het gekende gedicht van Rodenbach '*o bronzen lied ... prachtig weertoverend mij voor d'ogen... mijn ziel herkent het oude Gent ...*' Terwijl de klok uitzoemde liet Geert, de Gentse stadsbeiaardier, een CD-fragment horen van de Gentse beiaard in dezelfde toonaard. De klanken vulden elkaar harmonisch aan alsof de tijd had stilgestaan: de klok van Meester Pieter was perfect tot geruststelling van de drie Gentse beiaardiers. Wat we hoorden bevestigde ook de grafiek van de computer. Pieter Hemony heeft destijds alle boventonen van de Grote Triomfante onwaarschijnlijk perfect gestemd, '*hebbende de beste ende vuytterste hermonije*' zoals in zijn contract stond. Zijn eerherstel door de stadsmagistraat heeft hij nooit mogen beleven maar is inmiddels gebeurd.

'Onze "klokke" is terug': de actualiteit van Pasen 2003.

Een verslag van een bijzondere gebeurtenis

Op Pasen 2003 was de Gentse kuip bedolven onder een zon-overgoten volksfeest. Aanleiding tot de openbare feestelijkheden was de terugkeer van de 17de eeuwse Grote Triomfante in de stad: de Gentse trots was hersteld. Hemony's Roeland werd op een open wagen geplaatst met oplegger, versierd met bloemen en wimpels. Duizenden Gentenaren zorgden voor het triomfantelijk ont-

haal, georganiseerd door het jubilerende *Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent* m.m.v. de *Gentse Beiaardkring Clocke Roeland*. De Thebaanse trompetten openden de stoet waarin de Gentse Ghesellen opstapten. De Keizer Karelstichting, de Stroppendragers in tabbaart met koord herinnerden aan de confiscatie van Roeland. De dansgroep 'd' Oude Kapel' danste op muziek uit de tijd van Gentse poorter Pieter Hemony. Dat gebeurde – hoe zou het ook anders - op de tonen van een rollend klokkenspel, bespeeld door de beiaardier die hier deze volkse gebeurtenis beschrijft. Gentse bloemenprinsessen stapten mee in de optocht en deelden niet minder dan 4.000 'Hemony' klokjes uit (geen bronzen maar chocoladen klokjes). Het werd een quasi historische evocatie van de 17de eeuwse Clocke Roeland. Een weelde van vaandels van de Gentse verenigingen begeleidden de feestelijke herintrede van de klok. De secretaris van de Orde van de belleman, Gilbert Demarigo, deed gans het parcours af met een ruim 30 kg wegende klepel – de klepel van Roeland zelf weegt ca 100 kg meer. Achter de triomfklok stapten de Gentse burgemeester, schepenen, enkele ministers van de Vlaamse Regering (Clocke Roeland, zinnebeeld voor Vlaanderen), het Koninklijk Verbond der Gebuurtedekenijen van de Stad Gent met opperdeken Eli De Rijck en de vertegenwoordigers van talrijke Gentse Dekenijen, de Gentse Beiaardkring 'Clocke Roeland' die zijn vierde lustrum vierde, en talrijke Gentse Roelandfanaten. Onder de massale belangstellenden bevonden zich ere-secretaris van de Gentse Beiaardkring en onder meer auteur van het toneelstuk 'Meester Pieter' en gangmaker van het Paasluiden in Gent dr. Peter Schmidt, dr. Johan Decavele, directeur Culturele Zaken Stad Gent, Geert Van Doorne, directeur Monumentenzorg Stad Gent, André Capiteyn, directeur Stadsarchief Gent, de uitgever van dit werk, Arnold Eloy, en talrijke anderen. Stadsbeiaardier Geert D'hollander joeg met gloed de feestelijke sfeer nog de hoogte in op de Hemonybeiaard van het belfort. Toen de plechtigheid op 'het plein van de Gentse klok' - het Emile Braunplein – aanving, luidden alle klokken van de stad ter verwelkoming van Meester Pieters mooie klok. Een beter tijdstip dan Pasen was niet denkbaar. Op het officieel eerherstel van Pieter Hemony, uitgesproken door Schepenen van cultuur Sas van Rouveroj in zijn ludieke speech, volgde een warm applaus. Daarna liet de stadsbeiaardier de bekroonde Tune van Wio (muzikant bij the Portabells) horen. Toen burgemeester Frank Beke en de twee schepenen Daniël Termont (Feestelijkheden) en Sas van Rouveroj (Cultuur en Eerste Schepenen) na de speech van de minister van Binnenlandse Zaken Paul Van Grembergen, de klok even tot klinken brachten rolde het applaus over het plein en begonnen de Gentenaren uit volle borst spontaan het lied 'Klokke Roeland' aan te heffen. Tijdens dit hoogtepunt pinkten omstaanders links en rechts een traantje weg. Daarna volgde een geanimeerde receptie in de Pacificatiezaal van het stadhuis waar heel wat vragen werden gesteld over het vervolg van dit Gents klokken-

verhaal. Hoe breed het draagvlak van de Gentse Klokke is, bleek niet alleen op de dag zelf, maar ook uit de krantenkoppen van de dag daarop, zoals: *'Klokke Roeland terug onder de mensen'*, *'Onze "Klokke" is terug'*, *'Klokke Roeland staat er weer'*, *'Stoet brengt massa volk op de been'*, *'De perfecte klank van "Klokke Roeland"'*, *'Gent en zijn klokken, een kwestie van traditie'*. Na de plechtigheden werd er *'Klokke Roeland-jenever'* geschonken. *"'t Smaakt naar alcohol"*, vond Katelijne (zo heette ook de vrouw van Artevelde). In 2005 zal de banklok terug klinken in de beiaardstoel van het Gentse belfort, voortaan als beschermde klok. Wat meer is: de drie 17de eeuwse triomfanten van Pieter Hemony, de Roeland, de Filips en de Bertholf, zijn dan terug herenigd in het aloude belfort. Dat wordt muzikaal en symbolisch markant, en voor de Gentenaren, de toeristen en de muzikliefhebbers, bovendien een spectaculaire must.

Klokkenluiers in 17de eeuwse klederdracht op het Emiel Braunplein

De Gentse Beiaardkring bereidt ook de oprichting van een klokkenluiersgilde voor. Na ruim een halve eeuw wordt een luidbare en rijkversierde klok van Marcel Michiels geïntegreerd in de heraanleg van het Emiel Braunplein, *'het plein van de klok'* als symbool van de Gentse klokkengeschiedenis. De eerste vijf laureaten van de wedstrijd voor de heraanleg kunnen nu ook hun kwaliteiten bovenhalen voor de bouw van een klokkenstoel waarvoor ze alle gegevens gekregen hebben. Voorzitter van de Gentse beiaardkring Mark De Jode drukt het zeer gevat uit: *'Het volk heeft destijds die klok bekostigd, we geven ze aan het volk terug'*. Met de dynamische aanwezigheid van de Michielsklok krijgt het plein ook een spectaculaire meerwaarde. Zoals Innsbruck zijn *'Gouden Dakje'* heeft waarop de gouden trompetters het uur aankondigen, precies zoals in de tijd van Keizer Maximiliaan; zoals Praag zijn Astronomisch uurwerk heeft en Philadelphia zijn Liberty Bell die door tienduizenden per jaar wordt bezocht, **zo wordt de Gentse banklok een dynamisch spektakel met een enorme symboliek waarvan de geschiedenis vermoedelijk zelfs teruggaat tot 1047!**

Jos D'hollander
ere-stadsbeiaardier van Gent

NOTEN

(19) Manuscript van A. Van Werveke uit 1916 (of 1917). Cf ook Roeland Van de Walle in *'De Gentenaars en hun belfort'*, Gent, 1985, p. 93.

(20) D'hollander Jos *'Jef Denyn en een nationale klokkengieterij in Mechelen'*, in Historische Documenten, uit Archief Van Aerschodt Veltem Beisem, in VBV-MAGAZINE, 2 (1996), nr. 4, p. 3-13.

(21) Toen de universiteitsbibliotheek in 1940 opnieuw werd gebombardeerd zoals in 1914, ont-

snapte de beiaard aan de brand omdat de vuurhaard niet tot de hoogste torenverdieping door-drong.

(22) Van de ca. 170.000 klokken die de Duitsers weghaalden uit bezette gebieden overleefden 20.000 klokken de smeltovens. In Vlaanderen werden er 2.281 klokken gedeporteerd. Daarvan bereikten 2.007 klokken de smeltovens. **Alleen van Oost-Vlaanderen keerde geen enkele klok uit Duitsland terug.** Slechts verwisselde klokken konden hun vroegere plaats terug innemen.

(23) De commissie bestond uit Joseph De Beer, conservator van het Provinciaal Museum Sterckshof te Deurne, voorzitter van de commissie (die in september 1945 de resterende klokken in Hamburg ging terughalen), Stan Leurs, vertegenwoordiger van het Commissariaat voor de heropbouw van het land, Léon Grimompont, vertegenwoordiger van de minister van Justitie, Jozef Muls, vertegenwoordiger van de minister van Openbaar Onderwijs, Jean Squilbeck, vertegenwoordiger van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Charles Leemans, ambtenaar bij de administratie voor Schone Kunsten, en op 20 sept. 1943 trad ook dom Jozef Krepss toe die ook een inventaris opstelde van alle historische orgels van België. Van 1995 tot 2000 heeft de Leuvense historicus Gilbert Huybens de inventarisatielijsten van de verschillende commissieleden in overzichtelijk tabellen zeer gedetailleerd aangereikt aan het VBV-Magazine redactie Jos D'hollander. Het betreft 1 (1995) nr. 3, 2 (1996) nr. 3, 3 (1997) nr. 3, 4 (1998) nr. 4, en 5 (1999) nr. 4.

(24) Het fotomateriaal berust sedert enkele jaren in het *Navorsings - en Studiecentrum voor de Geschiedenis van Wereldoorlog II*, in Wetstraat 155, te 1040 Brussel.

(25) Cf Briefwisseling 1948, Archief Monumentenzorg stad Gent.

(26) De vereniging bestond uit Gentse antiquairs en was in 1921 gesticht. Ze wilde een link leggen naar de Corporatie van Oude Kleerkopers die in de 15de eeuw een kapel had in de Gentse Sint-Niklaaskerk. In 1962 stelde ze zich open voor geheel Vlaanderen en veranderde ze haar naam in *Gilde van de Vlaamse Antiquairs*. Als herinnering aan hun persoonlijke principiële bijdrage in de redding van de Grote Triomfante van Pieter Hemony, namen ze een KLOK als embleem. Cf. 2 Albert Bruggeman, Ere-voorzitter van de Gilde Vlaamse Antiquairs, over de emotionele gebeurtenissen rond Clocke Roeland in 1948 in *Oost-Vlaamse Zanten 2002 - 2*, p. 144-147.

(27) In augustus leek de hersmelting onafwendbaar. Cf. Archief Dienst Monumentenzorg Stad Gent, briefwisseling restauratie Hemony's Roeland.

(28) De beiaard van Nieuwpoort, waarvan Kolonel Victor Van Geyselghem, in leven leraar campanologie aan de beiaardschool en hoofd van de Wapenfabriek te Herstal, de adviseur was.

(29) Tientallen jaren wetenschappelijk en empirisch onderzoek op restauratie van gebarsten klokken door Lachenmeyer uit Beieren tonen aan dat gebarsten klokken - in tegenstelling tot vroeger - te redden zijn. In 1956 kon de firma het succes van de restauratie van de gebarsten *Sankt Peter Glocke* (24 ton) uit Keulen voor 100% garanderen. Na bijna een halve eeuw laat deze bourdon van de Dom van Keulen nog steeds haar stem horen over de stad, alsof ze pas gegoten is. In dezelfde periode laste Lachenmeyer een van de oudste nog in functie zijnde klokken van Europa: de vijf ton wegende *'Hosanna'-Glocke* uit het Münster van Freiburg. De klok werd gegoten in 1258. Ook de gebarsten 11 ton wegende *Gloriosa Glocke* (slagtoon E⁹) van de Mariendom van Erfurt, de klok die in 1507 luidde toen Martin Luther tot priester werd gewijd. Cf. *VDI Nachrichten* van 6 april 1990.

(30) In het Nationaal Beiaardmuseum te Asten (N.Br.) bevindt zich een opgelapte klok van C. Teirlinck uit Belsele. Cf. Nieuwsbrief Clocke Roeland 2 (1998), nr. 4. Ook in de Gentse kathedraal hangt een opgelapte klok van Teirlinck.